

De Geschiedenis van Westzaan opnieuw beschreven

Deel 39

door **WILLEM TIP**

Partijschappen na 1785

In deze tijd van slinkende welvaart zijn de oplossingen schaars. Er worden wel veel schulden aangewezen. Steeds duidelijker verschijnen er drie partijen. Aan de ene kant staan de Staatsgezinden. Daartoe rekenen zich vele regenten, kooplieden en ondernemers. De Staatsgezinden zijn fel gekant tegen de Prins van Oranje. Aan de andere kant staan de Prinsgezinden, het volk dat van de Prins steun verwacht tegen de regentenheerschappij. Er tussenin staat de inmiddels opgekomen Volkspartij. Zij verlangt dat de bestuurders rechtstreeks door het volk gekozen worden. Hiermee is ze een tegenstandster van zowel de Prins- als de Staatsgezinden. Toch sluit ze met de laatste partij een verbond. Men gaat handelen onder de naam 'Patriotten'. Eerst wil men de Prins verdrijven. Daarna, neemt men aan, zal men het onderling wel eens worden. De Patriotten vormen in Holland en in Utrecht al snel de meerderheid. Gelderland blijft een bolwerk van de Prinsgezinden.

Genootschappen voor de Wapenhandel

In de Banne Westzaan hebben de Patriotten ook de overhand. De Zaan dorpen hebben van oudsher geen aristocratie. Daardoor is hun invloed in de landsregering klein, veel te klein vergeleken met het belang van de streek. De Patriottenbeweging vindt vooral weerklank bij de burgers langs de Zaan. De landelijke dorpen rondom de Banne, Assendelft, Krommenie en Oostzaan, tellen juist veel Prinsgezinden. Hier heeft de achttiende-eeuwse welvaart minder sporen achtergelaten. De inkomens liggen er lager.

Weldra laaien de gemoederen hoog op. De regenten brengen in 1785 overal, ook in de Zaanstreek, exercitiekorpsen op de been, 'Genootschappen tot beoefening van de Wapenhandel'. Ze dienen vooral om te kunnen optreden tegen de roerige Prinsgezinden. Op heldhaftige wijze en met veel vertoon van wapens trekken de Genootschappen door de Zaanse straten.

Tot Nut van 't Algemeen

Vredelievender is het streven van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Deze wordt in 1784 in Edam opgericht. Vrij snel volgen er afdelingen, 'departementen' in West-Zaandam (1786, opnieuw opgericht in 1789) en in Koog aan de Zaan (1788). Westzaan volgt een generatie later in 1828.

Het Nut sticht scholen, zoals de 'herhalingschool' voor voortgezet onderwijs in Westzaan (1848 – 1881) en de Westzaanse 'brei- en naaischool' voor meisjes (1845 – 1881). Ook komen er bibliotheken, voor het eerst in Wormerveer (1795) en spaarbanken, voor het eerst in Koog (1818), iets later in Zaandam (1826) en Westzaan (1850).

Leesgezelschappen

Waar geen bibliotheken zijn ontstaan vanaf de jaren

rond de eeuwwisseling plaatselijke leesgezelschappen. Deze gezelschappen kopen boeken en tijdschriften die vervolgens rondgaan onder de leden. Ook Westzaan heeft in de negentiende eeuw zijn leesgezelschappen. De passende en stichtende namen zijn 'Nut en Vermaak' of 'Uitspanning'. Na de vestiging van bibliotheken verdwijnen de meeste leesgezelschappen weer.

De Pruisische bezetting

In juni 1787 komt het tot een treffen. Bij Goerjanvervellesluis houden de Patriotten de Prinses van Oranje Nassau tegen, de echtgenote van Prins Willem V. Zonder omzien zenden ze haar terug naar het prinsgezinde Gelderland. De gevolgen van deze daad hebben de Patriotten echter niet voorzien. De prinses beklagt zich bij haar broer, Friedrich Wilhelm van Pruisen, en deze zendt verontwaardigd troepen naar het opstandige Holland. Onder leiding van Capellen rijden op 22 september 1787 negenenzestig Pruisische cavaleristen West-Zaandam binnen.

Burgerlijke rust en eensgezindheid

Ullings keren de regenten nu op hun schreden terug. De Genootschappen voor de Wapenhandel worden ontbonden, de leden moeten hun wapens inleveren (29 september 1787). Van de kerktorens waait weer de Prinsenvlag. Iedereen draagt het Oranje, de dorpsbestuurders gaan er ijverig in voor. Schepenen en Vroedschappen van de Banne Westzaan besluiten op 22 februari 1788 dat er 'Tot aankweking der burgerlijke rust en eensgezindheid, tot vestiging

van het onderling en wederkerig vertrouwen, mitsgaders ter wegneming van partij-schappen, als ook tot voorkoming van die ongenoegens en onaangename gevolgen' overal in de Banne moet worden geïllumineerd op de verjaardag van de Prins (8 maart 1788). Het Patriotisch tussenspel lijkt even snel afgelopen als het is begonnen. De burgerlijke rust en eensgezindheid blijven echter verre. Kooplieden die met hun boeiers in de Zaanse sluis liggen, worden op 1 september 1788 bespuwd en met vuil gegooid. Vreselijke bedreigingen worden geuit en herhaaldelijk moeten ze 'Oranje Boven' roepen. Als Willem V in 1789 voor een kort bezoek de Zaanstreek aandoet wordt hij alom met geestdrift begroet.

De Prins vertrekt

In 1789 breekt de Franse Revolutie uit. Het afzetten van de bestaande heersende klassen, adel en geestelijkheid maakt in heel Holland een diepe indruk. Men tracht snel enkele vernieuwingen door te voeren het Hollandse staatsbestel. Die pogingen lopen echter op niets uit.

De talrijke uitgeweken Patriotten vragen de Fransen in te grijpen. Hun wens vindt een gunstig gehoor. Na een eerste mislukte

inval in 1793 trekken de Franse legers het volgende jaar zonder veel moeite het land binnen. De Prins moet Den Haag verlaten en vertrekt per botter vanaf Scheveningen naar Engeland.

Op 19 januari 1795 wordt de Revolutie in Amsterdam tot stand gebracht. Men sticht, als teken van het nieuwe begin de 'Bataafse Republiek'.

Vrijheidsbomen

Vrijheid, gelijkheid en broederschap. De woorden klinken overal. Men richt in alle dorpen vrijheidsbomen op. Het eerst in West- en Oost-Zaandam. Daar wonen de meeste kooplieden en industriëlen. De bladeren van de vrijheidsbomen zijn van degelijk metaal. In de top hangt een vrijheidshoed. Ook voor het nieuwe Rechthuis in Westzaan verschijnt een vrijheidsboom. Vreugdevol dansen de Bataven er omheen. Overal worden Comités Revolutionair ingesteld. De regenten die eerder nog oranje linten en sjerpen droegen, nemen er graag zitting in.

Op 21 januari 1795 besluiten de Banne van Westzaan en Oostzaan hun gelukwensen aan te bieden aan de tijdelijk in Amsterdam zetelende Franse generaal Pichegru. Men betuigt, dat de revolutie, 'zo zichtbaar door 's Hemels machtige arm ondersteund en in deze Republicq daargesteld, ook bereids in beide voorsz. Banne plaats heeft, de vrijheidsbomen geplant en de Nationale Vlagge alomme opgeheven zijn, de Nationale cocarde algemeen gedragen worden, en de genootschappen van wapenhandel gedeeltelijk hersteld' zijn. Men verzoekt Pichegru om zijn bescherming.